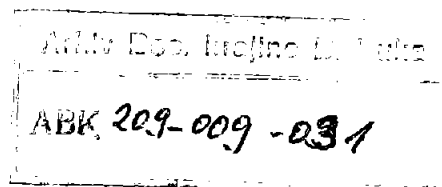

**ARHIV BOSANSKE KRAJINE
BANJA LUKA**

GAZIĆ DERVIS - DEDO

NEKI ASPEKTI POLITIČKE KLIME U BANJOJ LUCI UOČI IZBIJANJA RATA

L e g e n d a :

- Sjećanja Dede Gazića netirana u Arhivu 27.februara 1978. godine na 6 stranica našinom kucanog i auteriziranog teksta;
- Sjećanja umnožena u 7 prinjeraka istovjetnog teksta, koji se nalaze: po dva kod autora i u Arhivu Bos.krajine, a po jedan u Institutu za istoriju u Sarajevu, Muzeju Bos.krajine u Banjoj Luci i Odбору edicije "Banja Luka u novajoj istoriji".

SADRŽAJ SJECANJA : Formiranje antikomunističkih komiteta; raspojasane djelovanje srpskih i hrvatskih nacionalista i njihovih organizacija; prefašističke organizacije i antisemitizam; plima razvoja radničkog pokreta i sticanje uporišta u udruženjima, klubovima i raznim organizacijama; deportovanje komunista u Ivanjicu i pozivanje aktivista radničkog pokreta u vojnu rezervu; priredba REUB "Pelagić" 1940.godine i revolucionarni gever Nike Jurinčića; antifašistička raspoleženja građana; demonstracije 27.marta 1941.godine i gever Muhameda Kazaza.

**ARHIV BOSANSKE KRAJINE
BANJA LUKA**

GAZIĆ DERVIS - DEDO

NEKI ASPEKTI POLITIČKE KLIME U BANJOJ LUOI UOČI IZBIJANJA RATA

Nekoliko godina pred izbijanje aprilskog rata, a i par godina pred drugi svjetski rat, režim naročite usmjerava svoju aktivnost na suzbijanje svih manifestacija revolucionarnog radničkog pokreta. Još 1937. godine dolazi do formiranja antikomunističkih komiteta u cersovima, a i na nivou banovina. Jedan takav komitet, kao što sam čuo, čraševan je u Banjoj Luoi, ali njegova djelatnost uopšte nije mogla doći do izražaja, bar u javnosti. Sastav je držan u tajnosti jer predstavnici čak i desničarskih političara nisu htjeli da se o tome išta zna. Četničko udruženje, isto tako, razvija svoju aktivnost, ali nije moglo da rasgrana svoju aktivnost. Razmahale su se i druge desničarske organizacije u mjeri koliko su mogle. Njihova omladinska ekspozitura bila je organizacija UNA (Ujedinjeni nacionalni akademici), koja je uz podršku svih desničarskih organizacija, organizacije ~~AKROK~~ Jugoslavenske radikalne zajednice i organa državne uprave pokušavala da onemogući političku i kulturnu aktivnost KAB-a. Ljetičevci, isto tako, nastavljaju svoju aktivnost, ali ne uspijevaju da postignu bilo kakve značajnije rezultate.

Uperede sa srpskim nacionalizmom i nacionalističkim organizacijama dika glavu i hrvatski nacionalizam predvođen braćom Gutio i njihovim sljedbenicima. Njihov ideolog u Banjoj Luoi bio je dr Feliks Nedjelaki, klerikalac velikog formata. Njihova grupacija bila je brojčano mala, ali je pokušavala da ostvari svoj uticaj na hrvatsku omladinu, u čemu nije uspjela. Mi smo ih tretirali kao frankovce-fašiste.

Režim je tolerisao aktivnost organizacija velikosrpskog nacionalizma, hrvatskih šovinista, ljetičevaca, kulturnih vata i drugih reakcionarnih grupacija, preduzimajući jedine mjere protiv radničkog pokreta, odnosno organizacija vezanih sa radničku klasu. Pojačan je i personalni aparat Uprave policije

sa novim policajcima i agentima, među kojima se naročito ističe Nikola Begejevski, iskusni agent beogradske policije. Ruski emigrant i caraki oficir, student prava, poliglota za jezike i iskusen agent za antikomunističke istrage bio je postavljen Upravi policije u Banjoj Luci da bi se energičnije mogla angažovati protiv radničkog pokreta. Sistematski je se prišle prikupljanju dokumentacije i stvaranju evidencije o komunistima u Banjoj Luci i licima koja su sumnjiva za komunističku aktivnost. Prate se i pažljivo evidentiraju sve akcije i aktivnosti radničke klase, odnosno njenih organizacija.

Osjećala se i nacionalistička kampanja protiv Jevreja, čiji su idejni i politički izveri bili sigurno poznati organima javne vlasti. To se najbolje vidjelo u slučaju ubistva članova porodice trgovca Salomona Haina Poljekana. U teku noći izvršene je krvave ubistvo Salomona, njegovog sina (mladića su u gradu zvali Sinek) i još neke člana porodice. Sva je jugoslovenska štampa o slučajstvu pričala. Pronađena je očevidna banjalučka javnost znala da su slučajstvo izvršili Ljetićevci, Uprava policije i oni koji su vodili isključivi postupak zataškavali su cijeli slučaj. Razvijale se da se tragovi izbrišu da bi istraga tapkala u mjestu jer je tako trebale postupiti da se ne zamjere Ljetićevcima. Znale se kuda konci organizacije slučajna vode i, vjerovatno, ka je sve u to bio umještan. Pretpostavljam da se banjalučkim istražnim organima iz viših organa stavilo da manja da se cijeli slučaj treba i mora zataškati. Tako je i bilo. Slučaj nije rasvjetljen.

Desničarske organizacije nisu imale podrške u masama, u naredu, ali su imale finansijsku, političku i ideološku u organima državne vlasti. Novac i propagandna sredstva, međutim, nisu im mogla obezbijediti uticaj na građanstvo. Zbog toga su sve one po brojnosti bile malobrojne. Njihova malobrojnost bila je veća od broja članova jer su se desničari istovremeno nalazili u svim njihovim organizacijama. Zbog svoje malobrojnosti su i pribjegavale praksi terorizma oditevanj na različite načine. Otverenim fizičkim napadima pokušavali su da zastraše nared, a posebno otmatizere radničkog pokreta. Pokušavali su smesti, predavanja, priredbe, skupštine i druge manifestacije. Oni nisu mogli da zastraše aktiviste radničkog pokreta, ali su htjeli bar da zastraše one koji su davali podršku rad-

Svi su znali da se Drage Mažar, Kasim Hadžić, Leda Karabegović i dr. nalaze deportovani u logoru Ivanjici i svi su na ovaj način izražavali svoj protest, kao što je to uradio i "Pelagić" isvedeći Hegrtski hor bez herevedije.

Klub akademičara bio je zabranjen početkom 1940. godine i počele se govoriti i o zabrani rada RKUD "Pelagić", ali zabrana nije uslijedila sve do negdje krajem godine. Ali, aktivisti iz KAB-a i "Pelagića" nastavljaju rad u KUD "Budućnost", u kome su mnogi i ranije već radili. Zbog toga čule su se vijesti da se priprema zabrana rada i društva "Budućnost". Da je vlast i to uradila nabujalu aktivnost banjalučkog radničkog pokreta ne bi mogla spriječiti jer su banjalučki komunisti već preuzeli uprave gotovo svih društava, udruženja, klubova i raznih drugih organizacija: Napretkova enkladina, Fadilet, djačka društva u Gimnaziji, Trgevačkoj akademiji i Učiteljskoj školi; KUD "Budućnost"; Banjalučki nogometni savez; NK "Balkan" itd., a da i ne govorim o svim podružnicama sindikata URSS-a. Po sadatku, članovi KPJ i SKOJ-a uključivali su se i u režimske organizacije tako da je i tu radnički pokret stvarao svoja uporišta. Zbog toga, pošto se zabranama nije moglo ništa postići, režim pribjegava drugim mjerama, pored tradicionalnih mjera hapšenja i zabrana. Jedna od tih mjera bile je odvedenje grupe banjalučkih komunisti u logor Ivanjicu. Ona je bila kombinovana ranijim regrutovanjem enkladinaca za koje se sumjalo da su članovi SKOJ-a i pozivanjem u rezervu onih za koje su sumnjali da su članovi KPJ. Kao i mnogi drugi banjalučki komunisti, ja sam 1940. i 1941. godine pozivan u rezervu na po mjesec i po dana. Nikakve potrebe nije bilo da se u dvije godine uzastopne pozivam u rezervu. Meno su bacili da služim rezervu čak u Logatcu u Sloveniji.

Međutim, ovakvim mjerama nije se moglo ništa postići jer su nastavljali rad brojni članovi SKOJ-a i još brojniji simpatizeri revolucionarnog radničkog pokreta, koji su po opredjeljenju bili komunisti, mada nisu bili članovi ni KPJ ni SKOJ-a. Takvih je bilo mnogo. Na određeni način se sakupljale i takvi nisu bili primljeni u KPJ i SKOJ, drugovi u koje smo se uvijek mogli pouzdati. Uzeću samo primjer SAČIĆ FERIDA-ROZMANA čija je kuća bila partijski punkt. U njoj su se održavali brojni ilegalni partijski i skejevski sastanci, a i skejevske konferencije.

ja, kada je on čuvao stražu. U njegovej je kući, kako sam čuo, neke vrijeme bila i partijska tehnika. Mada je u iste vrijeme bio i aktivista i sindikalnom radu i u RHUD "Pelagić" u KPJ nije primljen. Takvih je, da ne nabrajam, bilo jako mnogo. To se pokazalo u ustaničkim danima 1941. godine kada su etičli u partizane ili većina agilno radili kao ilegalci u gradu. Mnogi su poginuli ili ubijeni u logoru, a da nisu bili primljeni za članove SKOJ-a i KPJ, što im je bila najveća želja, čak i životna. Politički i moralno bile bi većina neispravne ako takve ne bismo smatrali komunistima, mada formalno nisu bili članovi proleterske avangarde.

Približavali su se burni događaji. Februar i mart 1941. godine bili su u znaku iščekivanja šta će dalje biti. Svi su bili uvjerenja da će i Jugoslavija biti zahvaćena ratom. Javne se govorile o političkom stavu kneza Pavla i vlade Cvetković-Maček o političkom približavanju Njemačkoj i Italiji. U gradu bilo je većina razvijene antifašističke raspoloženje. U partijskoj organizaciji stalno je bilo na dnevnom redu pitanje o problematičnoj politici koju vodi knez Pavle i jugoslovenska vlada. Posebno je zabrinjavala činjenica što se dezveljava raspejasane djelovanje fašističkih organizacija Ljetičevaca, hrvatskih nacionalista i kulturbundevaca. Razmatrana je i mogućnost da Jugoslavija dozvoli prelaz njemačkih trupa preke svoje teritorije, što bi značilo gubitak nezavisnosti kao i osvajanje teritorije. Jedini izlaz bi bio u uspostavljanju diplomatskih odnosa sa SSSR-om i sklapanju sporazuma o uzajamnoj pomoći i saradnji. Sane u tom slučaju, smatrali smo, Jugoslavija neće biti vojnički napadnuta. Razmatrana je politička situacija iz ovih aspekata, a dominirala je i u političkej atmosferi grada.

Mada se mogla očekivati, sve je ipak iznenadila vijest o potpisivanju pakta sa silama osovine. Partijska organizacija je odmah reagirala na najbolji mogući način organizirajući masovne demonstracije ulicama grada 27. marta 1941. godine i mitingom pred Gradskom pivnicom (današnjem gostionicom "Kozara" u zgradi ex Skupštine opštine na glavnoj ulici). Grad je tako dekarao svoje antifašističke opredjeljenje.

Pred nekoliko hiljada ljudi revolucionarni geber održao je Muhamed Kazaz, inače poznat kao dobar guvernir. Mišlim

da je bile prisutne, prema mojoj procjeni, tri do četiri hiljade građana. Interesantno je kao pojednost, da se policijske vlasti uspijele nisu umještale u smislu da se spriječi revolucionarni gever Muhameda Kazaza, koji je osudio fašizam i politiku jugoslovenske vlade a izadaji oledede i nezavisnosti zenlje u potpisivanju sramnog pakta sa fašističkim državama. Kazaz je geverie i e uspestavljanju diplomatakih ednosa sa Sovjetskim savezen i potrebi naključivanja pakta e uzajamnoj peneći i saradnji sa SSSR-om kao garanciji očuvanja nezavisnosti. Prenda su tu i blizini bili pelicajci i agenti, nisu uspšte intervenisali ni da spriječe demonstracije, a ni gever Muhameda Kazaza. Bio je to prvi slučaj, koliko je meni poznato, da policijski organi nisu intergenisali, kada su ranije rasturali i mnoge bezazlenije skupove.

Koliko ja pantim, ovaj je miting bio najmasovnija revolucionarna manifestacija radničke klase i građanstva Banje Luke između dva svjetska rata.

27. februar 1978. godine

Banja Luka

Đorđe

(Đorđe Gazić)

Arhiv Bos. krajino B. Luka

AEK